

PROSTOR

24 [2016] 1 [51]

ZNANSTVENI ČASOPIS ZA ARHITEKTURU I URBANIZAM
A SCHOLARLY JOURNAL OF ARCHITECTURE AND URBAN PLANNING

SVEUČILIŠTE
U ZAGREBU,
ARHITEKTONSKI
FAKULTET
UNIVERSITY
OF ZAGREB,
FACULTY
OF ARCHITECTURE

ISSN 1330-0652
CODEN PORREV
UDK | UDC 71/72
24 [2016] 1 [51]
1-130
1-6 [2016]

POSEBNI OTISAK / SEPARAT OFFPRINT

ZNANSTVENI PRILOZI | SCIENTIFIC PAPERS

32-47

ZORANA SOKOL GOJNIK
IGOR GOJNIK
MLADEN OBAD ŠČITAROCI

URBANISTIČKA OBILJEŽJA
LITURGIJSKIH GRAĐEVINA
U ZAGREBU U 20. STOLJEĆU
UDK 711.4:726(497.5 ZAGREB)"19"

URBAN FEATURES
OF THE 20TH CENTURY
LITURGICAL BUILDINGS IN ZAGREB
UDC 711.4:726(497.5 ZAGREB)"19"



Af



Sl. 1. NEKE LITURGIJSKE GRAĐEVINE 20. STOLJEĆA U ZAGREBU
Fig. 1. SOME 20TH CENTURY LITURGICAL BUILDINGS IN ZAGREB

ZORANA SOKOL GOJNIK¹, IGOR GOJNIK², MLADEN OBAD ŠĆITAROCI¹

¹SVEUČILISTE U ZAGREBU
ARHITEKTONSKI FAKULTET
HR – 10000 ZAGREB, KAČICEVA 26

²ARHITEKTONSKI URED „SILOUETA”
HR – 10000 ZAGREB, ŠIROLINA 8

zorana.sokol@arhitekt.hr
igor.gojnik@siloueta.com
mos@arhitekt.hr

¹UNIVERSITY OF ZAGREB
FACULTY OF ARCHITECTURE
HR – 10000 ZAGREB, KAČICEVA 26

²ARCHITECTURAL OFFICE ”SILOUETA”
HR – 10000 ZAGREB, ŠIROLINA 8

zorana.sokol@arhitekt.hr
igor.gojnik@siloueta.com
mos@arhitekt.hr

IZVORNI ZNAJSTVENI ČLANAK
UDK 711.4:726(497.5 ZAGREB)”19”

TEHNIČKE ZNAJSTVO / ARHITEKTURA I URBANIZAM

2.01.02. – URBANIZAM I PROSTORNO PLANIRANJE

2.01.04. – POVIJEST I TEORIJA ARHITEKTURE
I ZAŠTITA GRADITELJSKOG NASLIJEĐA

ČLANAK PRIMLJEN / PRIHVAĆEN: 3. 5. 2016. / 7. 6. 2016.

ORIGINAL SCIENTIFIC PAPER

UDC 711.4:726(497.5 ZAGREB)”19”

TECHNICAL SCIENCES / ARCHITECTURE AND URBAN PLANNING

2.01.02. – URBAN AND PHYSICAL PLANNING

2.01.04. – HISTORY AND THEORY OF ARCHITECTURE
AND PRESERVATION OF THE BUILT HERITAGE

ARTICLE RECEIVED / ACCEPTED: 3. 5. 2016. / 7. 6. 2016.

**URBANISTIČKA OBILJEŽJA LITURGIJSKIH GRAĐEVINA U ZAGREBU
U 20. STOLJEĆU****URBAN FEATURES OF THE 20TH CENTURY LITURGICAL BUILDINGS
IN ZAGREB**

LITURGIJSKA ARHITEKTURA
URBANIZAM
ZAGREB
20. STOLJEĆE

LITURGICAL ARCHITECTURE
URBANISM
ZAGREB
20TH CENTURY

Članak govori o urbanističkim obilježjima liturgijskih građevina u Zagrebu u 20. stoljeću, a rezultat je istraživanja provedenog prema prethodno postavljanim kriterijima. Istraživanje je provedeno na temelju obilaska terena, analize zatečenog stanja i analize smještaja liturgijskih građevina na Hrvatskoj osnovnoj karti. Rezultati istraživanja pokazuju da su liturgijske građevine u 20. stoljeću u Zagrebu prestale biti gradotvorni element kakav su bile u prethodnim povijesnim razdobljima, te da se pred njima formiraju javni prostori dominantno privatnog karaktera.

This article examines the urban features of the 20th century liturgical buildings in Zagreb on the basis of the previously established research criteria. This research is the result of field work, the analysis of the existing liturgical buildings in terms of their condition and their position on the Croatian base map. The research results show that the 20th century liturgical buildings in Zagreb ceased to play a role in the formation of the urban fabric as they did in the previous historical periods. In front of them public spaces of predominantly private character have been formed.

UVOD

INTRODUCTION

Zagrebacka liturgijska arhitektura u 20. stoljeću zadobila je novi urbanistički identitet jer je u urbanizmu grada izgubila dominantnu ulogu oblikovatelja gradskoga tkiva, a to je osobito vidljivo u slijedu zagrebackih urbanističkih planova koji su obilježili 20. stoljeće.¹ Povijesne liturgijske građevine građene do 20. stoljeća predstavljale su snažan gradotvorni i simbolički element gradske strukture. One su smještene na značajnim trgovima, na križanjima važnijih prometnica i element su vrijednih gradskih vizura. U slijedu urbanističkih planova grada Zagreba druge polovice 19. i početka 20. stoljeća odražava se kontinuitet povijesnog strukturiranja grada, posebice je to čitljivo u *Prvoj regulacijskoj osnovi* iz 1865. godine, *Drugoj regulacijskoj osnovi* iz 1887. godine i Lenucijevim planovima koji su obilježili razdoblje 1891.-1918. godine.² To svjedoče liturgijske građevine izgrađene u tom razdoblju. Bazilika Srca Isusova u Palmotićevoj ulici (arhitekt Janko Holjac, godina projekta 1901.) monumentalnim pročeljem i visokim zvoncima dominira u dalekim gradskim vizurama, a crkva sv. Blaža na Prilazu Đure Deželica (arhitekt Viktor Kovačić, godina projekta 1909.) smještena je na križanju reprezentativne gradske prometnice. Prilaz je u ono doba bio zagrebacka avenija kojom se od kolodvora prilazilo središtu grada.

U urbanističkom planu iz 1938. godine³ liturgijske građevine još uvijek imaju važnost u

urbanoj strukturi. Urbanistički pristup sastoji se od postavljanja nove urbane matrice s jasno definiranim predjelima stanovanja, industrije i prometa.⁴ Toj se strukturi, dosljedno simboličkoj hijerarhiji oblikovanja, pridodaju odgovarajući javni sadržaji. Okosnicu plana čini jak vertikalni perivojni potez koji je nastavak niza donjogradskih trgova Zrinjevca, Strossmayerova i Tomislavova trga prema Savi i jak horizontalni perivojni potez koji presijeca ovaj vertikalni i u kojem su smještene važne liturgijske građevine. Liturgijske građevine predviđene ovim planom gotovo se u cijelosti i realiziraju. Međutim, budući da sam plan ne doživljava provedbu, ove građevine daljnjim razvojem grada nemaju urbanističku snagu koju im je predvidio plan, nego postaju dio drukcije urbane strukture. Razvoj grada Zagreba po tom planu zaustavio je Drugi svjetski rat, a poslije rata nova društveno-politička i socijalna situacija.

Urbanistički planovi početka druge polovice 20. stoljeća temelje se na funkcionalističkim načelima, što je posebice čitljivo u urbanističkom planu iz 1949. godine. Liturgijske građevine nisu element plana zbog oblikovnog principa plana u kojem struktura proizlazi iz potreba zoniranja, a princip bilo kakve oblikovno-sadržajne hijerarhije nestaje. Međutim, one nisu element plana i zbog novoga društveno-političkog uređenja nesklonog izgradnji religijskih građevina.

Dok je urbanistički plan iz 1949. godine obilježio cjelovit funkcionalni koncept, u planovima druge polovice 20. stoljeća sve više dominira fragmentalno i funkcionalno planiranje, što je očito u GUP-u iz 1971. godine. Takav pristup planiranju nije mogao stvoriti preduvjete za naglašavanje simboličkog značenja bilo kojeg tipa javnih građevina. Kraj 20. stoljeća obilježiti će Generalni urbanistički plan iz 1986. godine. U tom se planu očituje težnja za sanacijom i rekonstrukcijom grada u postojećim okvirima, respekt prema toposu – povijesnoj podlozi, prirodnoj sredini, ambijentu, tolerancija prema zatečenom, različitom, pa i privremenom, shvaćanje urbanizma kao neprekidnog procesa, a ne zbroja važnih dokumenata. Međutim, u provedbi ove ideje nisu doživjele svoju primjenu.⁵ Liturgijske građevine izgrađene u tom razdoblju, iako su sada legitimni javni sadržaji, nemaju urbanističku važnost, nego one u nedovoljno

¹ Članak je nastao na temelju doktorskog istraživanja provedenog u sklopu znanstvenog projekta Urbanističko i pejzazno naslijeđe Hrvatske kao dio europske kulture, pod mentorstvom dr.sc. Tomislava Premerla i akademika Mladena Obada Šćitarocija, te je dopunjeno istraživanjem provedenim u sklopu projekta *Heritage urbanism* [HERU-2032] Hrvatske zaklade za znanost.

² Dokumentacija o planu iz 1865. nalazi se u DAZG-GO, Omot 1-7, sign. 50/1. Druga regulacijska osnova iz 1889. čuva se na planu u MGZ, inv.br. 2944 i 2945. O prvoj i drugoj regulacijskoj osnovi vidjeti: FRANKOVIĆ, 1981: 54; KNE-

artikuliranom urbanitetu postaju znak samo svojim oblikovnim osobitostima.

Urbanistički planovi kojima je promišljan prostor Zagreba u 20. stoljeću ostavili su svoj trag u tkivu izgrađenoga grada, a ovaj članak istražuje koja su urbanistička obilježja okarakterizirala sagrađene liturgijske građevine ugrađene u urbano tkivo Zagreba. Istraživanje je provedeno na temelju obilaska terena, analize zatečenog stanja i analize smještaja liturgijskih građevina na Hrvatskoj osnovnoj karti.

KRITERIJI ANALIZE

CRITERIA FOR THE ANALYSIS

Za analizu urbanističkih obilježja liturgijskih građevina u Zagrebu u 20. stoljeću postavljena su dva kriterija. Prvi kriterij jest identitet liturgijskih građevina u slici grada (makro-urbanistički aspekt po kojem se analizira na koji su način liturgijske građevine postale urbanistički akcent gradske strukture), a drugi je kriterij identitet vanjskih prilaznih prostora ispred liturgijskih građevina (mikrourbanistički aspekt kojim se analizira na koji je način formiran prilazni prostor ispred liturgijskih građevina).

1. kriterij: Čimbenici identiteta liturgijskih građevina u slici grada – Klasifikacija liturgijskih građevina napravljena je na osnovi prvoga kriterija, gdje se iz presjeka svih izgrađenih liturgijskih građevina u Zagrebu može vidjeti da su doprinos slici grada i naglašavanju dijelova urbanoga prostora liturgijske građevine ostvarile trima značajkama: smještajem na glavnim prometnicama, smještajem na topografski istaknutim mjestima i smještajem unutar pregnantne gradske strukture. Stoga će izgrađene liturgijske građevine biti klasificirane kako je prikazano u Tabl. I.

Daljnja analiza unutar postavljene klasifikacije temeljit će se na drugom kriteriju, gdje je analizirajući osobitosti prilaznih prostora ispred liturgijskih građevina moguće iščitati nekoliko različitih osobitosti tih prostora (Tabl. II).

2. kriterij: Čimbenici identiteta vanjskih prilaznih prostora ispred liturgijskih građevina – Ovim je istraživanjem utvrđeno pet tipova vanjskih prostora liturgijskih građevina prema kriteriju javno-privatno. Ti tipovi identifi-

ciraju urbanistička obilježja liturgijskih građevina Zagreba u 20. stoljeću. Čimbenici identiteta liturgijskih građevina u pet različitih tipova razlikuju se ovisno o tome je li liturgijska građevina 'u funkciji grada', 'strukturni dio šireg urbanog prostora', 'ima naglašeno odvajanje svog vanjskog prilaznog prostora od širega urbanog prostora, ali nije prekinuta povezanost s njim', 'položajem građevine na parceli jasno odvojena od šireg urbanog prostora' ili je 'fizički odvojena od ostaloga javnog prostora grada (zidom ili ogradom)*.

– Prilazni prostor izrazito jakog javnoga, a izrazito slabog privatnoga karaktera: Ovo obilježje ima prilazni prostor ispred liturgijskih građevina koji je u potpunosti u funkciji grada. Primjer takva prilaznog prostora među povijesnim trgovima jest Trg sv. Marka na Gradecu (Sl. 5.).

– Prilazni prostor jakog javnoga, a slabog privatnoga karaktera: Ovo obilježje ima prilazni prostor ispred liturgijskih građevina kojeg je privatnost samo naznačena (npr. blagim izdizanjem prilaznog prostora pred liturgijskom građevinom, drvoredom ili urbanom opremom), čime je označena granica javnoga prostora grada i prostora pred liturgijskom građevinom. Pretprostor ispred liturgijske građevine ipak je strukturalni dio širega urbanog prostora. Primjer takva prilaznog prostora jest trg ispred crkve sv. Blaža u Prilazu Đure Deželica 64 (Sl. 6.).

– Prilazni prostor javno/privatnog karaktera: Ovo obilježje ima prilazni prostor ispred liturgijskih građevina u kojem liturgijska građevina ima naglašeno odvajanje svog vanjskog prilaznog prostora od širega urbanog prostora, ali nije prekinuta njegova povezanost s njim. Prilazni je prostor ispred liturgijskih građevina ovih osobina najčešće snažno deniveliran od okolnoga urbanog prostora pa se u nj treba s namjerom pristupiti. Primjer takva prilaznog prostora jest trg ispred crkve sv. Antuna Padovanskog u ulici Sv. Duh 31 (Sl. 7.).

– Prilazni prostor slabog javnoga, a jakog privatnoga karaktera: Ovo obilježje ima prilazni prostor ispred liturgijskih građevina gdje je vanjski prilazni prostor položajem građevine na parceli jasno odvojen od šireg urbanog prostora, ali je ipak ostavljena mogućnost da se u taj prostor pristupi s namjerom (npr. nije postavljena ograda). Primjer takva prilaznog prostora jest trg ispred crkve sv. Ivana apostola i evanđelista u Utrinama u ulici Hrastin prilaz 1 (Sl. 8.).

– Prilazni prostor izrazito slabog javnoga, a izrazito jakog privatnoga karaktera: Ovu karakteristiku ima prilazni prostor ispred liturgijskih građevina koji je fizički odvojen od ostaloga javnog prostora grada (zidom ili ogradom). Primjer takva prilaznog prostora

Tabl. I. Prvi kriterij analize urbanističkih obilježja liturgijskih građevina

TABLE I. THE FIRST CRITERION FOR THE ANALYSIS OF URBAN FEATURES OF LITURGICAL BUILDINGS

1. kriterij: Liturgijske građevine u slici grada	A – Liturgijske građevine koje su postale element slike grada	A1 – Liturgijske građevine uz glavne prometnice
		A2 – Liturgijske građevine na topografski istaknutim mjestima
		A3 – Liturgijske građevine koje su element pregnantne gradske strukture
	B – Liturgijske građevine koje nisu postale element slike grada	

Tabl. II. Drugi kriterij analize urbanističkih obilježja liturgijskih građevina

TABLE II. THE SECOND CRITERION FOR THE ANALYSIS OF URBAN FEATURES OF LITURGICAL BUILDINGS

2. kriterij: Formiranje vanjskog prilaznog prostora pred liturgijskim građevinama	Prilazni prostor izrazito jakog javnoga karaktera, a izrazito slabog privatnoga karaktera
	Prilazni prostor jakog javnoga karaktera, a slabog privatnoga karaktera
	Prilazni prostor polujavnoga, a poluprivatnoga karaktera
	Prilazni prostor slabog javnoga, a jakog privatnoga karaktera
	Prilazni prostor izrazito slabog javnoga, a izrazito jakog privatnoga karaktera
	Nije formiran vanjski prilazni prostor

ŽEVIC, 1996.; KNEŽEVIC, 2003.; LASLO, 1984/85: 172; SOKOL GOJNIK, 2010. O Lenucijevim planovima vidjeti: FRANKOVIC, 1983.; FRANKOVIC, 1988.a; FRANKOVIC, 1988.b; JUKIC, 1997.; SOKOL GOJNIK, 2010.

3 Urbanistički plan iz 1938. čuva se u AGZPU. O tome vidjeti: LASLO, 1984.; JUKIC, 1997.; SOKOL GOJNIK, 2009.

4 Uredba o izdvođenju generalnoga regulacionog plana za grad Zagreb (DAZG-GPZ-GO, Generalni regulacioni plan grada Zagreba 1931.-1938., sign. 59,60,61, kut. 72, str. 7-11)

5 JUKIC, 1997: 111



Sl. 2. LITURGIJSKE GRAĐEVINE UZ GLAVNE PROMETNICE – PRIMJER: BAZILIKA SRCA ISUSOVA, PALMOTIČEVA ULICA
 Fig. 2. LITURGICAL BUILDINGS ALONG THE MAIN STREETS – EXAMPLE: BASILICA OF THE SACRED HEART OF JESUS, PALMOTIČEVA ST.

jest trg ispred crkve Sv. Obitelji u Držicevoj ulici 31 (Sl. 9.).

Analiza liturgijskih građevina prema postavljenim kriterijima provedena je prema kronološkom slijedu.

A. LITURGIJSKE GRAĐEVINE KOJE SU POSTALE ELEMENT SLIKE GRADA

A. LITURGICAL BUILDINGS THAT HAVE BECOME A COMPONENT OF THE IMAGE OF THE CITY

A1 – LITURGIJSKE GRAĐEVINE UZ GLAVNE PROMETNICE (primjer Sl. 2.):

Bazilika Srca Isusova, Palmotičeva 33, arhitekt Janko Holjac, god. projekta 1901. – Cjelokupni se sklop svojim glavnim pročeljem nalazi na istočnoj strani Palmotičeve ulice. Građevina je urezana u donjogradski blok koji je omeđen Palmotičevom, Hatzovom, Draskovićevom i Boškovićevom ulicom. Crkva⁶, koja je uvučena unutar uličnog platna, zauzima središnji položaj cjelokupnog sklopa koji se sastoji od crkve i samostana. Oblikovanjem arhitekt je pokušao istaknuti volumen crkve koliko mu je to omogućavala urbanistička i programska zadanost. Crkvu je blago uvukao, čime je stvorio pretprostor ulaska jakog javnoga, a slabog privatnoga karaktera vezanog za Palmotičevu ulicu. Pročelje je izrazito naglašeno proporcijom i dvama visokim zvonnicama. Premda u tkivu grada nije ostvarena nikakva ulična vizura prema crkvi, ona visinom svojih zvonika dominira nad urbanom matricom koju obilježava pretežito četverokatna izgradnja donjogradskih blokova pa ona u dalekim vizurama pridonosi slici grada. Crkva samo svojim pročeljem sudjeluje u slici grada jer je njeno 'tijelo' skriveno u tkivu bloka.

Crkva sv. Blaža, Prilaz Đure Deželica 64, arhitekt Viktor Kovacić, god. projekta 1909. – Arhitekt Kovacić ispred crkve⁷ oblikuje trg jakog javnoga, a slabog privatnoga karaktera, čime proširuje krizanje i stvara reprezentativan ulaz u crkvu sa strane Prilaza. Prostor trga arhitekt blago izdiže u odnosu na kotu uličnog nogostupa. Time ističe crkvu, ali i razdjeljuje funkciju trga od funkcije ulice. Sa zapadne strane crkve smješta župni dvor koji oblikuje istim jezikom kao i crkvu, koristeći kameni 'postament' crkve kao poveznicu oblikovanja. Time se cjelovitim oblikovanjem s jasnim razlikovanjem glavnoga i sporednih sadržaja uobličuje prostor trga. Kovacićev arhitektonski jezik odnosi se prema tkivu grada kao prema cjelovitom organizmu i svojim se izrazom uklapa u taj organizam. Pritom se ne ugrađuje u zadano tkivo bloka, nego ga nagrizi i formira trg – javni prilazni prostor ispred crkve. Stereotomsko oblikovanje crkvene građevine u suglasju je sa strukturu donjogradskih blokova pa crkva, premda osobnoga arhitektonskog jezika, 'izrasta' iz

tkiva grada. Takav interpolacijski pristup osobito naglašava peta fasada crkve, gdje se čitaju stereotomski komponirani volumeni harmonizirani s donjogradskom matricom. U složenoj urbanističkoj zadanosti kvalitetnim proporcijским odnosima širine i visine crkve te veličine trga Kovacić stvara harmoničnu arhitektonsko-urbanističku cjelinu. U njegovoj urbanističkoj spretnosti zanimljiva je i pozicija zvonika prislonjenog uz crkvu, i to u njezinu zadnjem planu u odnosu na ulazno pročelje, čime Kovacić izbjegava podjelu trga te ostvaruje njegovu cjelovitost i naglašava njegov javni, a ne privatni karakter.

Crkva Majke Božje Lurdske, Vrbanićeva 35, arhitekt Jože Plečnik, god. projekta 1935.; arhitekti Zvonimir Vrkljan i Valdemar Balley, god. projekta 1970. – Crkva Majke Božje Lurdske⁸ svojim je sjevernim pročeljem dio uličnog platna Zvonimirove ulice. Svojim volumenom ona je ugrađena u necjeloviti blok omeđen Zvonimirovom, Vrbanićevom, Fišerovom i Tuškanovom ulicom. Sjeveroistočni dio bloka neizgrađena je površina. Ulazno je pročelje blago uvučeno u odnosu na regulacijski pravac Zvonimirove ulice pa je time stvoren pretprostor ulaska u crkvu jakog javnoga, a slabog privatnoga karaktera, ali malih dimenzija. Oblikovno, crkva građena bez zvonika prilagodila se uličnom platnu Zvonimirove ulice slijedeći vijenac uličnih zgrada, a sakralni sadržaj tek je naznačen rasterom križeva koji oblikuju prozore. Vjernici za ulaz djelomično koriste i stražnji ulaz iz Vrbanićeve ulice preko samostanskog dvorišta, koji je izrazito privatnoga karaktera.

Crkva Sv. Obitelji, Držiceva ulica 31, graditelj Đuro Kahn, god. projekta 1935./36. – Krizanje na kojem je izgrađena crkva⁹ nije arhitektonskim zahvatima dobilo veliku urbanističku snagu. Sjeverno od Ulice grada Vukovara nalazi se predio niske, guste stambene izgradnje, zapadno je od Držiceve predio rahle izgradnje, a istočno je od crkve rahli predio male izgrađenosti, koji istočnije prelazi u gustu i nisku stambenu izgradnju. Okolna izgradnja ne degradira percepciju parcele na kojoj je crkva, ali ona nije osobito uočljiva na raskrižju zbog svoga skromnoga arhitektonskog izričaja i neizgrađenih ostalih crkvenih i javnih građevina. Pred crkvom se nalazi ulazni trg kojem je ogradom naglašen izrazito jak privatni, a izrazito slab javni karakter.

Crkva Uzvišenja Sv. Križa u Sigetu, Brodograditeljska 2, arhitekti Matija Salaj i Emil Sesić,

6 PREMERL, 1994: 582; MARUŠEVSKI, 1991: 343; KARAC, ŽUNIC, 2013.

7 JURIC, 1987.; 1993: 124-139; 1997.; PREMERL, 1998.; 1994: 51-69; RADOVIĆ MAHEČIĆ, LASLO, 1997.; SOKOL GOJNIK, 2012.; KARAC, ŽUNIC, 2013.

8 DOMLIJAN, 1977.; KREČIĆ, 1992.; PRELOVSEK, 1992.; DOBRONIC, 1993: 176-187.; MALEKOVIC, 2000.; UCHYTIL, BARISIC, ŠTULHOFER, 2004.; SOKOL GOJNIK, 2009.

9 GJILAS, 1987.; PREMERL, 1994.; 2010.

god. projekta 1968./69. – Crkva¹⁰ se nalazi u modernističkom urbanističkom kontekstu grada. Sa sjeverne i zapadne strane okružena je visokim višestambenim zgradama, a s južne strane neizgrađenim predjelima koje urbanistički planovi tretiraju kao perivojni potez. Crkva se nalazi u vizuri jake prometnice južnog ulaza u grad. Kao takva ona je markantan i vidljiv znak u prostoru. Svojim oblikovanjem arhitekti se nisu pokušavali referirati na novodefinirani kontekst, već su oblikovali crkvu kao ekspresivan volumen i urbanistički akcent. Javni prostor pred crkvom arhitekti su graduirali uvođenjem triju deniveliranih razina. Na koti terena prilazni je prostor jakog javnoga, a slabog privatnoga karaktera. Trg ispred crkve izrazito je jakog privatnoga karaktera i deniveliran u odnosu na kotu terena pa je intimiziran s obzirom na okolni neizgrađeni kontekst prema kojem je trg okrenut. Napokon, ulaz u crkvu je deniveliran i najviše intimiziran.

Crkva Bezgrešnog začeca Blažene Djevice Marije u Dubravi, Avenija Gojka Šuska bb, arhitekt Ivan Antolić, god. projekta 1993. – Budući da je predio sa zapadne strane Avenije Gojka Šuska neizgrađen, a istočne predjele od crkve obilježava niska izgradnja obiteljskih kuća – crkva i samostan¹¹, te zvonik na spoju dvaju volumena, dominiraju prostorom. Ispred crkve je formiran trg izrazito jakog privatnoga, a izrazito slabog javnoga karaktera, jasno odvojen od ulice visokom ogradom i živicom. Monumentalno oblikovani volumeni crkve, samostana i zvonika naglašavaju gradevinu u siremu urbanističkom kontekstu.

Svetište Sv. Mati Slobode na Jarunu, Hrgovici 1, arhitekt Nikola Basić, god. projekta 1994. – Crkva se nalazi u stambenom predjelu Jarun, na križanju jakih prometnica – Horvaćanske ceste i Hrgovića. Širi urbanistički kontekst određen je izgradnjom višestambenih zgrada srednje katnosti i obiteljskih kuća. Crkva¹² se nalazi na križanju dviju jakih prometnica. Položajem različitih sadržaja svetišta na parceli stvoreni su vanjski pretprostori različitog karaktera. Cjelokupni sklop sastoji se od volumena crkve, volumena kenotafa, stambenog dijela i pastoralnog centra – objedinjenih u cjelinu dijelom natkrivenu monumentalnom krovnom konstrukcijom. Ulaz u crkvu ostvaren je sa strane Horvaćanske ceste i sa strane Ulice don Petra Šimića. Ulaz

sa strane Horvaćanske ceste je naglašeniji jer je pred njim formiran velik, dijelom natkriven ulazni trg polujavnoga, a istodobno i poluprivatnoga karaktera, blago izdignut od razine ceste. Unutarnji atrij djelomično je otvoren prema ulaznom trgu i ima intiman karakter te služi kao proširenje liturgijskoga prostora. Ulaz iz Ulice don Petra Šimića je utilitaran i ima privatni karakter.

Crkva sv. Jeronima, Maksimirska 128, arhitekt Ivan Antolić, god. projekta 1994. – Širi urbanistički kontekst crkve sv. Jeronima u Maksimiru¹³ definiran je sa zapadne strane gustom izgradnjom obiteljskih i niskih višestambenih zgrada, a s istočne strane perivojem Maksimir. Oblikovno i mjerilom crkva je nepretenciozna i nije naglašena u prostoru iako se nalazi u blizini križanja dviju jakih prometnica Bukovačke i Maksimirske ceste. Položajem na parceli crkva je uvučena u odnosu na Bukovačku ulicu, a u vizuri je naglašena vertikala zvonika. Pred crkvom je formiran prilazni trg izrazito jakog privatnoga, a izrazito slabog javnoga karaktera, intimiziran okolnim nasadima i ogradom.

Crkva Predragocjene Krvi Isusove u Kozari boku, 2. Radnički put 1b, arhitekt Kresimir Cimpresak, god. projekta 1993. – Crkva se nalazi u blizini Slavonske avenije prema istočnom izlasku iz grada. Svojim je oblikovanjem postala uočljiv znak u prostoru. Pred crkvom nije formiran prilazni trg, nego je prostor parcele odvojen od ulice ogradom, a ulazni pretprostor u crkvu dobio je privatni i intimni karakter deniveliranjem od razine terena.

Crkva sv. Ivana apostola i evanđelista u Utrinama, Hrastin prilaz 1, arhitekti Andrej Uchytíl i Renata Waldgoni, god. projekta 1991. – Crkva sv. Ivana apostola i evanđelista u Utrinama¹⁴ smještena je na rubu zagrebačkog naselja Utrine uz Aveniju Dubrovnik, prema kojoj je i orijentirana. Naselje Utrine čini niz linearnih, u pravilnom ortogonalnom rasteru postavljenih, slobodnostojećih višestambenih zgrada. Slobodnim oblikovanjem crkva je metodom kontrasta uklopljena u zatečeno ortogonalno urbano tkivo. Svojim položajem na važnoj prometnici crkva sv. Ivana apostola i evanđelista ostvarila je odnos sa širim gradskim prostorom pa ona postaje element slike grada percipiran vizurom s Avenije Dubrovnik i srih gradskih vizura. Dispozicijom izgrađenih volumena crkve i pastoralnog centra te trga nije ostvaren jak javni odnos sa stambenom četvrti. Ispred crkve formiran je prilazni trg slabog javnoga, a jakog privatnoga karaktera, vođen idejom graduacije prostornih cjelina od „javnog, posvećenog, sakralnog do svetog”.¹⁵

Crkva bl. Augustina Kažotića u Volovčici, Ivanićgradska bb, arhitekt Boris Magaš, god. projekta 1997. – Crkva bl. Augustina Kažotića

10 PREMERL, 1987.; 1994.; 2010.

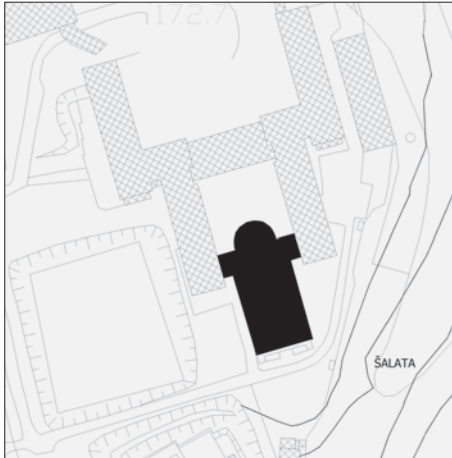
11 ŠPOLJARIĆ, 2005.

12 JENDRIĆ, 2004.; MAROVIĆ, 1994.; PREMERL, 2010.

13 PREMERL, 2010.

14 IBEĹING, IVANISIN, 2009.; MRDULJAŠ, MIMICA, RUSAN, 2009.; PREMERL, 1996.; 1994.; *** 2007: 76-77; *** 1993: 15-16; *** 2009.; KARAĆ, ŽUNIĆ, 2013.

15 *** 2009: 114-115 (Župni sklop sv. Ivana evanđeliste)



SL. 3. LITURGIJSKE GRADEVINE NA TOPOGRAFSKI ISTAKNUTIM MJESTIMA – PRIMJER: CRKVA SRCA ISUSOVA I KAPELA SV. ANTUNA NA ŠALATI

FIG. 3. LITURGICAL BUILDINGS ON TOPOGRAPHICALLY PROMINENT PLACES – EXAMPLE: BASILICA OF THE SACRED HEART OF JESUS AND CHAPEL OF ST ANTHONY IN ŠALATA

ca¹⁶ nalazi se u stambenom predjelu Volovčica, na kržanju dviju jakih prometnica Ivačićgradske i Ulice grada Vukovara. Širi urbanistički kontekst određen je izgradnjom višestambenih građevina velike i srednje katnosti. U zadanom urbanističkom kontekstu arhitekt reagira na način da orijentira crkvu prema kržanju, a oblikovno ekspresivnom formom u kontrastu prema zatečenome modernističkom urbanizmu redefinira kontekst i simbolički naglašava građevinu. Položajem na parceli crkve, župnog dvora i zvonika pred crkvom kreiran je prostor trga orijentiran prema kržanju jakog javnoga, a slabog privatnoga karaktera. Trg definiraju volumen crkve, volumen župnog dvora, a prema ulici decentno oblikovana vertikala zvonika koja naznačuje prostornu granicu.

A2 – LITURGIJSKE GRADEVINE NA TOPOGRAFSKI ISTAKNUTIM MJESTIMA (primjer Sl. 3.):

Crkva Srca Isusova i kapela sv. Antuna u sklopu Međubiskupijskoga dječackog sjemeništa, Vocarska 106, arhitekt Juraj Neidhardt, god. projekta 1926. – Uz desnu stranu Vocarske ceste, na bregovitim dijelovima Šalate smješten je impozantan sklop Dječackog sjemeništa.¹⁷ Odvojen od grada, intimnog karaktera, aksijalno komponirani sklop sastoji se od šest međusobno povezanih građevina koje tvore mikroubanističku cjelinu. Iako je cjelokupni sklop intimnog karaktera i odvojen od glavnih prometnih tokova i gustoga gradskog tkiva, svojom arhitektonskom strukturom naglašenom zvjezdarnicom i crkvom te svojim mjerilom on sudjeluje u slici grada iz dalekih vizura i postaje pregnantna građevina. Crkva kao zarišna točka cijeloga sklopa svojim je ulazom orijentirana prema gradu, a ne prema sjemenišarskom sklopu. Crkvi se pristupa i iz sjemenišarskog sklopa te izravno s gradske prometnice – Vocarske ulice. Pred crkvom nije ostvaren prilazni trg, a ulaz u crkvu izdignut je od razine terena pa se u crkvu pristupa dvostrukim stubištem.

Crkva Majke Božje Kraljice Hrvata na Sljemeni, arhitekt Juraj Denzler, god. projekta 1931. – Crkva¹⁸ se nalazi na sljemenskom planinarskom šumskom putu. Do crkve vode stube, a cijeli je brežuljak kao otvoreni prostor u funkciji liturgijske građevine, pogotovo kada se u njoj odvijaju svečaniji obredi. Prostor oko crkve je javno/privatnog karaktera i do njega vode planinarski šumski putovi.

Crkva sv. Antuna na Sv. Duhu, Sv. Duh 31, arhitekt Juraj Denzler, god. projekta 1931. – Crkva¹⁹ je smještena na brežuljku, glavnim je pročeljem okrenuta gradu, a zvonikom dodatno naglašena u širem gradskom prostoru. Pristup crkvi graduiran je od malog proširenja – trga jakog javnoga, a slabog privatnoga karaktera, koji se nalazi u podnožju brežuljka, do trga pred crkvom kojemu se

pristupa monumentalnim stubištem, te koji ima javno/privatni karakter. S lijeve, zapadne strane crkve formirano je proširenje i veza s ranije izgrađenom kapelom Sv. Duha, koja je do kraja artikulirana tek izgradnjom vertikale zvonika izvedenog 2008. godine prema Denzlerovu projektu, čime je ostvarena cjelovita Denzlerova prostorna zamisao. Svojim monumentalnim pročeljem usmjerenim prema ulici crkva je uočljiv znak kako u širemu tako i u užemu gradskom okruženju.

Crkva sv. Antuna Padovanskog u Sesevskim Selima, Vocinska 1, arhitekt Ivan Antolić, god. projekta 1990. – Crkva sv. Antuna u Sesevskim Selima²⁰ na rubu je stambenog predjela Sesvete. Predio Sesevska Sela određen je srednje gustom urbanom matricom obiteljskih kuća. Na topografski uzvisenom dijelu smješten je sklop crkve, župnog dvora i pastoralnog centra sv. Antuna Padovanskog. Crkva se nalazi na istaknutom i malo izdvojenom povišenom prostoru Sesevskih Sela pa je stoga uočljiv znak u prostoru, vidljiv iz dalekih vizura (čak i sa Zagrebačke obilaznice). Cjelokupni sklop nije ostvario izravan odnos sa stambenim predjelom zbog smjestaja u prostoru i topografije. Pred crkvom je oblikovan velik pristupni trg izrazito jakog privatnoga i izrazito slabog javnoga karaktera.

A3 – LITURGIJSKE GRADEVINE UGRADENE U PREGNANTNU GRADSKU STRUKTURU (primjer Sl. 4.):

Crkva Krista Kralja na Mirogoju, Aleja Hermana Bolléa 27, arhitekt Herman Bollé, god. projekta 1913. – Crkva Krista Kralja²¹ nalazi se u sklopu mirogojskih arkada koje su pregnantna gradska struktura. Crkva se nalazi na spoju dvaju krila monumentalnih arkada, u središnjoj ulaznoj osi groblja. Svojim položajem crkva naglašava ritam arkada. Ona je akcent i središnja tema polukružno formiranog proširenja ulaznoga trga kojim se naglašava točka ulaza u grobljanski perivoj. Pred crkvom je formiran trg izrazito jakog privatnog karaktera, naglašenog visokom ogradom koja ga odvaja od kolnoga pristupa. Trg nas svojim intimnim karakterom uvlači u prostor groblja.

Kapela Ranjenog Isusa u Ilici 1, arhitekti Antun Ulrich, Franjo Bahovec i Ivo Juranović, god. projekta 1932. – Kapela Ranjenog Isu-

SL. 4. LITURGIJSKE GRADEVINE UGRADENE U PREGNANTNU GRADSKU STRUKTURU – PRIMJER: CRKVA KRISTA KRALJA NA MIROGOJU

FIG. 4. LITURGICAL BUILDINGS BUILT IN AN IMPRESSIVE URBAN FABRIC – EXAMPLE: CHURCH OF CHRIST THE KING ON MIROGOJ



¹⁶ PREMERL, 2010.; SOKOL GOJNIK, 2016.

¹⁷ ČORAK, 2000.; JURACIĆ, 1987.; LASLO, 1995.; MATIĆ, 1998.; PREMERL, 1979.; 2003.; RAZUM, 2004.; RADOVIĆ MAHEČIĆ, 2007.; KARAC, ŽUNIC, 2013.

¹⁸ DOBRONIC, 1993.; PREMERL, 1967.; 1977.; 1984.; JAKSIĆ, 2007.; RADOVIĆ MAHEČIĆ, 2007.; KARAC, ŽUNIC, 2013.

¹⁹ JAKSIĆ, 2007.; HANIČAR BULJAN, JAKSIĆ, 2009: 101-105; SEKULIĆ GVOZDANOVIC, 1978.; 2000.; PREMERL, 1977.; 1981.; 1984.; 1990.; 1994.; 2003.; 2008.; 2010., 2015.

²⁰ PREMERL, 1994.; 2000.

²¹ ČORAK, 1976: 56; FUCIĆ, 1987.; KOLACIO, 1978.; KOSIĆ, 1974.; MALEKOVIC, 1974.; MAROEVIC, 2003.; PREMERL, 1987.; 2000.; VERES, 1974.; KARAC, ŽUNIC, 2013.

sa²² nalazi se na početku ulice Ilica, uz Trg bana Josipa Jelačića, ugrađena u pregnantnu strukturu uličnog platna Ilice. Kao element uličnog platna najstarije gradske ulice ona je i prepoznatljiv znak u prostoru. Ulazno pročelje kapele blago je uvučeno u odnosu na pročelje zgrade i naglašeno dvama stupovima, decentnim bijelim križem i staklenom stijenom, a metalnom je ogradom pretprostor ulaska u liturgijski prostor dobio privatni karakter.

B. LITURGIJSKE GRAĐEVINE KOJE NISU POSTALE ELEMENT SLIKE GRADA

B. LITURGICAL BUILDINGS THAT HAVE NOT BECOME A COMPONENT OF THE IMAGE OF THE CITY

Kapela Majke Božje Kraljice Hrvata u Remetincu, Karlovačka 9a, arhitekt Juraj Denzler, god. projekta 1934. – Kapela Majke Božje Kraljice Hrvata²³ nalazi se na krizanju Karlovačke i Brezovačke ceste u Remetincu. Kapela je malih dimenzija i skromnog oblikovanja te nije istaknut element krizanja. Parcela kapele ogradom je odvojena od ceste. Pred kapelom je formiran manji prilazni trg izrazito slabog javnoga i izrazito jakog privatnoga karaktera.

Crkva sv. Josipa na Trešnjevci, Trakošćanska 47, arhitekt Marijan Haberle, god. projekta 1935. – Crkva sv. Josipa²⁴ na Trešnjevci nalazi se unutar gustoga i niskoga gradskog tkiva. Dvorana sagrađena po projektu arhitekta Haberlea i prilagođena za liturgijski prostor skromna je po svome mjerilu i izričaju, gotovo se utopila u gradsko tkivo, pa nije uočljiva s okolnih prometnica. Pred crkvom je formirano skromno proširenje – trg slabog javnoga i jakog privatnoga karaktera, blago deniveliran od razine ulice. Pretprostor ulaska određuje volumen crkve, župnog dvora i volumen zvonika. Prema Ozaljskoj ulici pred crkvom je sagrađen trgovački centar, tako da crkva nije akcent krizanja Ozaljske i Trakošćanske ulice, kako je to predviđao urbanistički plan iz 1938. godine, za koje je arhitektonsko rješenje ponudio arhitekt Jože Plečnik.

Crkva sv. Marka Krizevčanina, Selska cesta 91, arhitekt Marijan Haberle, god. projekta

1939. – Crkva sv. Marka Krizevčanina²⁵ jako je uvučena u dubinu parcele. Prostor određuje gusta izgradnja industrijskih sadržaja pa je crkva slabo uočljiva na jakoj Selskoj cesti. Njena uočljivost dodatno je umanjena decentnim modernim oblikovanjem. Pred crkvom je formiran ulazni trg izrazito slabog javnoga i izrazito jakog privatnoga karaktera, odvojen od okolnih industrijskih sadržaja ogradom. Ulaz u crkvu je izdignut od razine pristupa parceli snažnim stubištem i naglašeno oblikovanim ulaznim trijemom.

Crkva sv. Ivana Bosca u Podsusedu, Vinobreška 2, arhitekt Zvonimir Požgaj, god. projekta 1939. – Crkva sv. Ivana Bosca²⁶ nalazi se u gustome stambenom predjelu obiteljskih kuća. Crkva je smještena na vrhu manjeg brežuljka, ali zbog bregovitog oblika toga gradskog predjela crkva ne dominira okolnim vizurama. Crkvi se pristupa monumentalnim stubištem. Pred crkvom je formiran trg javno/privatnog karaktera. Monumentalnim stubištem naglašena je veza trga s gradskim predjelom u kojem je crkva smještena, a denivelacijom je postignut njegov djelomično privatni karakter. Svojom dimenzijom trg je stvorio snažan ulazni pretprostor crkve.

Crkva Krista Kralja na Trnju, Trg kardinala Franje Šepera 1, nezavršena; arhitekt Ivan Mestrovic, god. projekta 1936. – Crkva Krista Kralja na Trnju²⁷ trebala je u cjelini biti izgrađena prema projektu kipara Ivana Mestrovica. Prema *Regulacionom planu* iz 1938. godine crkva je trebala biti središnja tema sklopa građevina na jakomu perivojnom potezu. Međutim, od ambiciozne vizije ostvarena je samo kripta crkve, a buduci da plan nije zazičio, okolno gradsko tkivo razvijalo se stihijski, pa izvedena kripta nije element slike grada. Ispred kripte pretvorene u bogoslužni prostor formiran je ulazni trg izrazito jako privatnoga karaktera, naglašenog ogradom koja ga odvaja od javnoga gradskog prostora.

Crkva sv. Mihaela Arkandela u Dubravi, Kapucinska 47, nepoznati autor, god. projekta 1940. – Crkva²⁸ je smještena na uglu dviju ulica u gustome urbanom tkivu donekle pravilnog uličnoga rastera i malih parcela s obiteljskim kućama. Svojem smjestaajem crkva prati regulacijsku crtu ulice te pred njom nije stvoren prilazni trg. S južne strane crkve nalazi se kapucinski samostan koji je uvučen u odnosu na pojas ulice. Pred samostanom je formiran trg izrazito jakog privatnoga karaktera, odvojen od javnoga prostora ogradom. Crkva svojim smjestaajem ne sudjeluje u dalekim vizurama niti je ostvarila odnos prema širemu urbanističkom okruženju.

Dom Božje providnosti i kapela Corpus Domini na Trešnjevci, Mošćenička 3, nepoznati autor, god. projekta 1938. – Crkva je element niske i guste urbane matrice Trešnjevke

22 IVANCEVIC, 1983: 30-34; MIKIC, 2002.; PREMERL, 1990.; 1994.; RADOVIC MAHECIC, 2007.; ŠTULHOFER, 1991: 129-135.

23 DOBRONIC, 1993.; JAKSIC, 2007.

24 PREMERL, 1994.; 2010.; SOKOL GOJNIK, 2009.

25 PREMERL, 1979.; 1990.; 2003.; 2010.; SOKOL GOJNIK, 2009.; ZAGORAC, 2008.

26 PREMERL, 1990.; 1994.; 2003.; 2010.; UCHYTIL, ŠTULHOFER, BARIŠIC, 2007.

27 BABIĆ, 1986.; DEANOVIĆ, 1962.; 1986.; PERŠE, 1962.; PIPLOVIC, 1983.; PREMERL, 1994.; 2010.; SOKOL GOJNIK, 2009.; USKOKOVIĆ, 1980.

28 BAŠNEC, 1992.; PREMERL, 1994.

pretežito stambene izgradnje. Crkva nema posebnost arhitektonskog oblikovanja pa nije uočljiva u prostoru iako se nalazi uz jaku Slavonsku aveniju. Pred crkvom nije formiran ulazni pretprostor, a crkvena je parcela ogradom odvojena od ulice.

Crkva sv. Nikole Tavelića u Kustosiji, Sv. Nikole Tavelića 2, inž. Jaromir Dubsy, god. projekta 1941. – Crkva sv. Nikole Tavelića u Kustosiji²⁹ nalazi se u urbanistički gustom i niskom tkivu grada, kojeg obilježava izgradnja pretežito obiteljskih kuća. Jednim je dijelom element uličnog platna kojemu se pokušava prilagoditi visinom vijenca, dok je cjelokupna kompozicija pročelja naglašena vertikalom zvonika. Pred ulazom u crkvu nije formiran ulazni pretprostor jer se crkva svojim pročeljem nalazi na regulacijskoj crti. Neposredno uz crkvu nalazi se župni dvor pred kojim je oblikovan trg jakog javnog, a slabog privatnog karaktera koji se koristi kao pristupni prostor crkve.

Crkva Marije Pomoćnice na Knežiji, Omiška 2, arhitekt Zvonimir Požgaj, god. projekta 1942. – Crkva Marije Pomoćnice na Knežiji³⁰ okružena je visokom stambenom izgradnjom pa ona nije značajan čimbenik širih gradskih vizura. Pred crkvom je formiran trg izrazito slabog javnoga karaktera, a izrazito jakog privatnoga karaktera jer je od užeg okruženja odijeljen ogradom. Trg određuje volumen crkve i volumen samostana salezijanaca. Dio trga pred crkvom je reprezentativnog karaktera, dok je dio trga pred samostanom intimnijeg karaktera. Ulaz u crkvu naglašen je monumentalnim stubištem.

Crkva sv. Ane u Rudešu, Topolnica 6, arhitekt I. Černe, god. projekta 1967?. – Urbanistički kontekst crkve određen je niskom i izrazito gustom stambenom izgradnjom obiteljskih kuća. Crkva je skromnoga, utilitarnog oblikovanja te je gotovo neprimjetna u stambenoj ulici i naznačena tek niskim zvonikom. Ispred crkve nije formiran ulazni pretprostor.

Crkva Kraljice Sv. Krunice na Borongaju, Kontakova 1, arhitekt Branko Pintek, god. projekta 1968. – Samostan dominikanaca i crkva Kraljice Sv. Krunice³¹ nalaze se u gradskom predjelu niske i guste stambene izgradnje obiteljskih kuća. Pred crkvom i samostanom formiran je prostor gradskog perivoja, čime crkva i samostan dobivaju reprezentativno obilježje u mikrourbanističkoj situaciji. Pred ulazom u crkvu nastao je manji ulazni trg izrazito jakog javnoga i slabog privatnog karaktera, a ulaz u liturgijski prostor odvojen je visinski od razine trga i istaknut ulaznim stubištem. Crkva nije element slike grada jer ne sudjeluje u širim gradskim vizurama. Iako crkva ne dominira gradskim tkivom, ekspresivnošću svoga oblikovanja ona upućuje na sakralni sadržaj.

Crkva Presvetog Trojstva u Prečkom, Prečko 50, inž. Fučić i Prencil, god. projekta 1974. – Cjelokupni sklop sastoji se od crkve i župnog dvora. Dva volumena svojim smještajem na parceli formiraju pristupni trg s hortikulturnim uređenjem, kojeg je izrazito jak privatni, a izrazito slabi javni karakter naglašen odvajanjem ogradom od okolne izgradnje. Međutim, volumen crkve okrenut je prema trgu stražnjim pročeljem, tako da ulaz u crkvu nije formiran izravno s trga. Nespretnim položajem ulaza umanjeno je i simboličko značenje ulaza u liturgijsku građevinu.

Crkva sv. Josipa Radnika u Gajnicama, Jančkoviće put 6, nepoznati autor, god. projekta 1977. – Urbanistički kontekst crkve sv. Josipa u Gajnicama sastoji se od izrazito rahlo formirane strukture obiteljskih kuća. Crkva je nastala kao prilagodba gospodarskog objekta liturgijskoj funkciji. Crkva nije postala dio širega urbanističkog konteksta, a pred njom je oblikovan trg izrazito jakog privatnoga i izrazito slabog javnoga karaktera.

Crkva Blažene Djevice Marije u Španskom, Barakovićeveva 20, arhitekt Valdemar Balley, god. projekta 1980. – Crkva³² se nalazi u predjelu naselja Špansko što ga obilježava dijelom niska i gusta stambena izgradnja obiteljskih kuća, a dijelom izgradnja višestambenih zgrada srednje visine. Crkva se nalazi na kraju slijepe Barakovićeve ulice. Građevina nije ostvarila odnos prema širemu urbanističkom kontekstu. Ulaz u crkvu ostvaren je izravno iz Barakovićeve ulice, a pred crkvom nije oblikovan ulazni pretprostor.

Crkva Sv. Duha u Staglišću, Dugoratska 2, nepoznati autor, god. projekta 1981. – Crkva Sv. Duha element je niske i guste urbane matrice pretežito stambene izgradnje obiteljskih kuća. Svojim oblikovanjem crkva se uklopila u okolnu izgradnju i nije postala element širih gradskih vizura. Međutim, u mikrourbanističkom kontekstu, svojim položajem na krizanju dviju ulica i formiranjem trga jakog javnoga, a slabog privatnoga karaktera stvoren je kvalitetan javni prostor toga gradskog predjela i kvalitetan pretprostor liturgijske građevine.

Crkva sv. Pavla Apostola u Retkovcu, Grabova bb, arhitekt Tomislav Premerl, god. projekta 1988. – Crkva sv. Pavla Apostola³³ nalazi se na rubu stambenog predjela određenog pravilnom mrežom ulica i srednje gustom izgradnjom obiteljskih kuća. Svojim položajem crkva nije element širih gradskih vizura. Cjelokupni sklop sastoji se od crkve, župnog

²⁹ PREMERL, 1994.; 2010.; ZORKO, 2001.

³⁰ PAVIČIĆ, 1996.; PREMERL, 1994.; 2010.; SOKOL GOJNIK, 2009.; UCHYTIĆ, BARIŠIĆ, ŠTULHOFER, 2007.

³¹ PREMERL, 1994.; 2010.

³² ALAJBEG, ČIČKO, 2000.; PREMERL, 1994.; 1996.; 2010.

dvora i zvonika koji položajem na parceli stvaraju vanjske prostore različitog karaktera. Pred crkvom se nalazi pristupni trg izrazito jakog privatnoga, a izrazito slabog javnoga karaktera, ogradom odvojen od okolnog prostora. Ulaz u crkvu je naglašen monumentalnim stubištem. U prostoru između crkve i župnog dvora stvoren je intimni prostor (stambena ulica) koji određuju volumeni crkve, župnog dvora i zvonika.

Crkva Isusova Uskrsnuća u Sesevskom Kraljevcu, Dugoselska 4, arhitekt Ivan Antolić, god. projekta 1989. – Crkva Isusova Uskrsnuća nastala je kao preinaka postojeće stambene zgrade na nepravilnoj parceli. Volumen se sastoji od crkve i župnog dvora povezanih u cjelinu. Volumen je oblikovno sličan okolnoj stambenoj izgradnji bez posebnosti naglašavanja sakralnog sadržaja, a sklop je samo akcentuiran vertikalom zvonika kojom se naglašava ulaz u crkvu. Volumen crkve blago je uvučen u odnosu na cestu pa je tako pred njim formiran manji pristupni trg izrazito jakog privatnoga i izrazito slabog javnog karaktera.

Crkva Rođenja Bl. Djevice Marije Šanci-Savica, Velikogorička 27, arhitekt Marijan Turkulin, god. projekta 1985. – Crkva Rođenja Blažene Djevice Marije³⁴ nalazi se u slabo izgrađenom poluurbanom ambijentu. Velika arhitektonska cjelina crkve i župnog dvora dominira neizgrađenim predjelom grada, ali nije element širih gradskih vizura. Na velikoj parceli, koja je od okolnog prostora odijeljena ogradom, stvoren je velik pristupni trg izrazito jakog privatnoga i izrazito slabog javnog karaktera. Trg je određen volumenom crkve i snažnom prilaznom pješackom rampom, a strukturiran je elementima urbane opreme – fontanom, klupicama, raspelom. S trga se stubama pristupa u crkvu koje je ulaz izdignut u odnosu na razinu trga.

Crkva sv. Vida u Petruševcu, I. Petruševac 56 e, arhitekt Marijan Turkulin, god. projekta 1990. – Crkva sv. Vida u Petruševcu građevina je manjih dimenzija. Nalazi se u predjelu grada koji obilježava rahla i rijetka izgradnja obiteljskih kuća. Svojom oblikovanjem crkva nije element širih gradskih vizura. Pred crkvom je formiran pristupni trg slabog javnoga, a jakog privatnoga karaktera, intimiziran perivojnim uređenjem.

Crkva sv. Maksimilijana Kolbea na Bijeniku, Bijenik 18, arhitekt Stjepan Krajač, god. projekta 1983. – Crkva sv. Maksimilijana Kolbea

na Bijeniku je manja liturgijska građevina koja se nalazi u predjelu rahle izgradnje obiteljskih kuća. Svojom oblikovanjem ne sugerira sakralno-liturgijski sadržaj niti je naglasila širi prostorni kontekst. Pred crkvom nije formiran javni prostor. U liturgijski prostor pristupa se stubištem, a ulaz je formiran na razini prvoga kata.

Crkva sv. Mateja u Dugavama, Aleja sv. Mateja 123, arhitekti Vinko Penezic i Kresimir Rogina, god. projekta 1989. – Crkva sv. Mateja u Dugavama³⁵ svojom je položajem na značajnoj cesti u naselju vidljiv znak iz daljih vizura četvrti, ali ne i širih gradskih vizura. Iz perspektive pristupne ceste naglašen je volumen župnog stana, a tek je u pozadini naznačen volumen crkve, dok se sa strane perivoja otvara perspektiva na crkvu i zvonik. Ispred crkve oblikovan je vanjski trg koji se jednim dijelom pretvara u amfiteatralnu pozornicu za potrebe organiziranja liturgijskih slavlja na otvorenom, a dijelom je to prostor okupljanja vjernika. Trg je uvučen u dubinu parcele i ima izrazito jak privatni i izrazito slab javni karakter. U nemogućnosti ostvarenja čvrste povezanosti crkve s naseljem (zbog rubnoga smještaja u naselju) arhitekti su stvorili kvalitetne vanjske prostore intimnog karaktera.

Crkva Dobrog Pastira u Brestju, Ciklama 2a, arhitekt Aleksandar Bašić, god. projekta 1991. – Šira urbanistička situacija crkve Dobrog Pastira u Brestju određena je srednje gustom urbanom matricom koju čine obiteljske kuće. Crkva je oblikovanjem i položajem u neizgrađenom dijelu gradskog predjela prepoznatljiv urbani znak u uzemu urbanističkom kontekstu. Crkva i župni dvor čine jedinstven volumen. Pred crkvom je formiran velik pristupni trg koji je od okolne izgradnje odvojen ogradom i ima izrazito jak privatni i izrazito slab javni karakter. U crkvu se ulazi s velikog pristupnog trga. Ulaz je naglašen ulaznim trijemom i izdignut je iznad razine trga. Ostatak parcele pejsažno je ureden.

Crkva sv. Andela u Savskom gaju, Prekratova 69, arhitekt Stjepan Krajač, god. projekta 1994-1996. – Crkva sv. Andela u Savskom gaju nalazi se u predjelu srednje guste i niske izgrađenosti obiteljskih kuća. Crkva je uvučena u parcelu, a pred crkvom se nalazi dubok trg izrazito jakog privatnoga i izrazito slabog javnog karaktera naglasenog ogradom koja ga odvaja od javnoga prostora grada. Trg je oblikovan elementima urbane opreme. Vertikalom zvonika crkva je element vizura užega urbanog ambijenta. Ulaz u crkvu je izdignut iznad razine trga i naglašen ulaznim trijemom.

Crkva Bezgrješnog Srca Marijina na Jordanovcu, Jordanovac 110, arhitekti Vlasta i Ante Vulin, god. projekta 1982. – Crkva Bezgrješnog Srca Marijina³⁶ nalazi se u gradskom okruženju koje je obilježeno stambenom iz-

33 JURIC, 2001.; JURIC, 1992.; KRIZIC, ROBAN, 1993.; SOKOL GOJNIK, 2012.; VUČETIĆ, 1996.; VUKIĆ, 1995.

34 DOBRONIĆ, 1993.; PREMERL, 1994.

35 PREMERL, 1994.; 1996.; 2010.

36 PREMERL, 1996.

gradnjom obiteljskih kuća i višestambenih zgrada. Na sjeveroistočnoj strani Ulice Jordanovac nalazi se predio izgradnje javnih građevina koji je pejsažnim pojasom odvojen od stambenih predjela gdje se nalazi crkva Bezgrješnog Srca Marijina i kolegij Družbe Isusove. Cjelokupni sklop sastoji se od novicijata i doma duhovnih vježbi, izgrađenih 1927. godine po projektu arhitekta Jurja Denzlera, Filozofskog fakulteta Družbe Isusove te crkve sa župnim dvorom i pastoralnim centrom. Formirani su mikroubanistički odnosi između pojedinih građevina. Svojim položajem crkva je okrenuta prema glavnoj pristupnoj prometnici, no oblikovanjem nije ostvarila urbanističku pregnantnost. Pred njom je oblikovan pristupni trg javno/privatnog karaktera. Javni karakter trga ostvaren je orijentacijom prema prometnici i izravnom vezom s njom, a blago odvajanje pejsažnim uređenjem trgu daje i dijelom privatni karakter.

Crkva Uzašašća Gospodnjega u Slobostini, Mije S. Bolsića 15, arhitektica Jagoda Bodić, god. projekta 1995. – Crkva Uzašašća Gospodnjega nalazi se u stambenoj četvrti Slobostina, gdje se u predjelu visoke izgradnje nastavila izgradnja višestambenih zgrada susjednog naselja Dugave. Ostalo čine predjeli niske izgradnje obiteljskih kuća. Crkva se nalazi na jakoj prometnici gradske četvrti. S obzirom na to da je okružena višestambenom izgradnjom, crkva ne dominira urbanističkim tkivom, ali ipak sudjeluje u doživljaju slike naselja, čak i iz daljih vizura. Decentnim oblikovanjem crkva se nepretenciozno uklopila u okolni stambeni kontekst. Pred crkvom je formiran trg javno/privatnog karaktera. Svojom orijentacijom i vezom prema gradskoj prometnici trgom je ostvaren javni karakter, a uzdizanjem od kote prilazne ulice i oblikovanjem obodnog trijema on je intimiziran, čime je ostvaren njegov privatni karakter. Na ovaj način stvorena je graduacija ulaza u liturgijski prostor. Na ulaznom pročelju naglašena je vertikala zvonika koji je znak u prostoru, posebice s pristupnih prometnica.

Crkva Marije Majke Crkve u Trnovčići, Puklavčeva 22, arhitekt Aleksandar Bašić, god. projekta 1994. – Gradski predio Trnovčića obilježava rahla stambena izgradnja obiteljskih kuća. Crkva s naglašenim zvonikom smještena je u osi stambene ulice i perivoja te ima naglašen urbanistički položaj unutar četvrti. Pred glavnim ulazom predviđen je monumentalni trg jakog javnoga i slabog privatnog karaktera u nastavku pješacke osi i perivoja.

Crkva sv. Leopolda Mandića u Dubravi, Leopolda Mandića 41, ing. građ. Ratko Holjevac i Ante Maleš, god. projekta 1998. – Crkva sv. Leopolda Mandića nalazi se u stambenoj četvrti Gornja Dubrava koju obilježava prete-

zito gusta stambena izgradnja obiteljskih kuća. Svojim mjerilom i oblikovanjem crkva je vizualno istaknuta u užemu urbanističkom kontekstu premda se nalazi u sporednoj ulici, udaljena od jakih prometnica. Crkva nije element značajnih širih gradskih vizura. Pred crkvom je oblikovan velik pristupni prostor javno/privatnog karaktera. Orijetacijom i vezom s ulicom trg je zadobio javni karakter, a njegovim uzdizanjem od razine ulice dijelom je intimiziran, čime je postignut njegov privatni karakter.

Crkva sv. Nikole Biskupa u Stenjevcu, Medpotoki 1a, arhitekt Florijan Škunca, god. projekta 1998. – Sklop crkve sv. Nikole Biskupa i pastoralnog centra duboko je uvučen u gradski predio te nije element širih gradskih vizura. Oko crkve se nižu predjeli rjeđe stambene izgradnje obiteljskih kuća pa je crkva znak u užemu urbanističkom kontekstu. Pred crkvom je oblikovan trg izrazito jakog privatnoga i izrazito slabog javnog karaktera koji je od okolnoga urbanog tkiva odvojen ogradom. S trga se stubištem pristupa u liturgijski prostor. U pozadini crkve nalazi se pastoralni centar. Između crkve i pastoralnog centra stvoren je manji trg intimnoga karaktera.

Crkva sv. Ivana Krstitelja u Ivanja Reki, Ivajnorečka 46, arhitekt Ivan Antolić, god. projekta 1998. – Urbano tkivo Ivanje Reke određeno je jednim dijelom gustom stambenom izgradnjom obiteljskih kuća na istočnom dijelu, dok je zapadni dio neizgrađen. Crkva se nalazi na Ivanjarečkoj cesti. U njenoj pozadini neizgrađeni su gradski predjeli pa je crkva uočljiv znak u prostoru u užemu urbanističkom kontekstu. Pred crkvom je oblikovan pristupni trg, orijentiran prema pristupnoj cesti, a od nje blago odvojen pejsažnim uređenjem parcele, čime je postignut njegov jaki javni, a slabi privatni karakter.

Crkva Marije Andeoske u Sesevskoj Sopnici, 24. prosinca 18, arhitekt Srećko Kreitmayer, god. projekta 1998. – Crkva Marije Andeoske nalazi se u predjelu određenom srednje gustom izgradnjom obiteljskih kuća i neizgrađenim prostorima. Crkva se nalazi uz rub izgrađenog područja. Arhitekt je oblikovanjem metodom kontrasta nastojao stvoriti znak u prostoru. Budući da je crkva smještena u slabo izgrađenom predjelu, ona dominira uzim urbanističkim kontekstom. Iz perspektive pristupne prometnice dominira volumen crkve, a župni dvor i planirani samostan u pozadini su. Smjestajem volumena na parceli stvoreni su mikroubanistički odnosi i vanjski prostori različitih karaktera. Pred crkvom je planiran ulazni trg izdignut od razine terena javno/privatnog karaktera. Uređenje parcele u trenutku ovoga istraživanja nije bilo završeno.

Crkva sv. Leopolda Mandića u Voltinom, D. Golika 42, arhitektice Željka Ružić i Silvia Lah Kornhauser, god. projekta 1995.-1998. – Urbanistički kontekst određen je gustom urbanom matricom koju čine na zapadnoj i južnoj strani obiteljske kuće te višestambene zgrade s pejsaznim pojasom na sjevernoj strani. Crkva se nalazi na jakoj prometnici Drvinje i prepoznatljiv je urbani znak u užemu urbanističkom kontekstu. Pred crkvom je formiran trg izrazito jakog privatnoga i izrazito slabog javnog karaktera, koji je od okolnoga urbanog tkiva odvojen ogradom.

Crkva Blažene Djevice Marije Majke Božje u Remetincu, Remetinečki gaj 29, arhitekt Josip Horvat, god. projekta 1998. – Crkva Blažene Djevice Marije Majke Božje smještena je u naselju Remetinec, koje obilježava rijetka višestambena izgradnja. Crkva svojim oblikovanjem nije ostvarila akcent u prostoru pa nije element širih gradskih vizura. Cjelokupni sklop sastoji se od crkve i župnog dvora. Položajem na parceli, ispred crkve i župnog dvora, oblikovan je velik pristupni trg jakog javnoga, a slabog privatnog karaktera, orijentiran prema pristupnoj prometnici i oblikovan kao proširenje javnoga gradskog prostora.

ZAKLJUČAK

CONCLUSION

Provedenom analizom prema prethodno postavljenim kriterijima dobiveni su rezultati koji govore o urbanističkim obilježjima liturgijskih građevina u Zagrebu u 20. stoljeću.

Identitet liturgijskih građevina u slici grada: Prema dobivenim rezultatima oko trećina (34%) liturgijskih građevina u Zagrebu izgrađenih u 20. stoljeću svojim je položajem u urbanom tkivu grada naglasila dio urbanog prostora, čime je postala element slike grada. Od ovih liturgijskih građevina najveći se dio nalazi uz glavne prometnice (22%), dok se manji broj nalazi na topografski istaknutim mjestima (8%) ili je dio gradskih struktura koje su same po sebi element slike grada (4%). Najveći broj liturgijskih građevina izgrađenih u 20. stoljeću (66%) nije naglasio dio urbanog prostora u kojem je smješten pa zato nije postao element slike grada.

Identitet vanjskoga prilaznog prostora liturgijskih građevina: U Zagrebu u 20. stoljeću je kod 42% sagrađenih liturgijskih građevina naglasen javni karakter vanjskoga prilaznog prostora. Javni karakter vanjskoga prilaznog prostora liturgijskih građevina ostvaren je dvojako: jaki javni, a slabi privatni karakter obilježava 27% vanjskih prilaznih prostora; a javno/privatni karakter obilježava 15% javnih vanjskih prilaznih prostora liturgijskih građevina. Ispred niti jedne liturgijske građevine sagrađene u 20. stoljeću nije formiran prilaz-

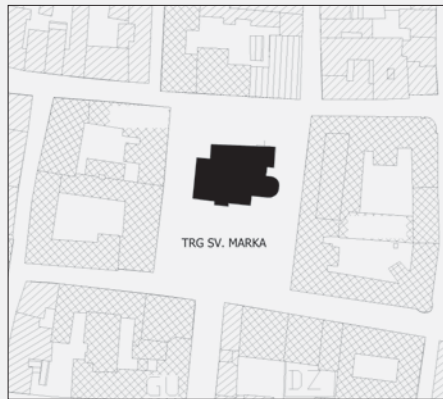
ni prostor izrazito jakog javnoga karaktera, kao što je primjerice prilazni prostor ispred crkve sv. Marka ili Katedrale u povijesnim dijelovima grada. Liturgijske građevine u kojima dominira javni karakter vanjskoga prilaznog prostora uglavnom su građene u prvoj polovici stoljeća, kad je urbanističke planove gradio simbolički koncept.

Nasuprot tomu, u 20. stoljeću u Zagrebu je ispred 48% liturgijskih građevina ostvaren privatni karakter vanjskoga prilaznog prostora. Privatni karakter vanjskoga prilaznog prostora ostvaren je dvojako: ispred 6% liturgijskih građevina formiran je vanjski prilazni prostor slabog javnoga, a jakog privatnoga karaktera, a ispred 42% liturgijskih građevina formiran je vanjski prilazni prostor izrazito slabog javnoga, a izrazito jakog privatnoga karaktera. Liturgijske građevine u kojima je naglasen privatni karakter vanjskoga prilaznog prostora uglavnom su građene u drugoj polovici 20. stoljeća, kad je urbanističke planove gradio funkcionalni ili fragmentarni koncept.

Ispred 10% liturgijskih građevina uopće nije formiran vanjski prilazni prostor.

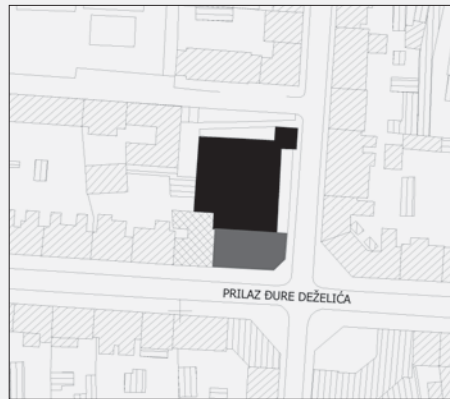
Rezultati istraživanja upućuju na zaključak da se – sukladno mijenama u promišljanju grada koje su zahvatile hrvatski, ali i europski urbanizam u 20. stoljeću – značajno promijenilo značenje liturgijskih građevina u slici grada, što je vidljivo na primjeru grada Zagreba. Liturgijske građevine koje su izgrađene početkom 20. stoljeća najčešće su naglašavale dio urbanog prostora u kojem su izgrađene jer je grad u to doba strukturiran simboličkom hijerarhijom planiranja i u kontinuitetu s povijesnim strukturiranjem grada. Međutim, prema kraju 20. stoljeća mijenja se urbanistički pristup gradu, grad se počinje strukturirati funkcionalno i fragmentarno. Nestaje cjelovita misao o gradu, a novi principi bivaju usidreni u funkcionalističkim postulatima. Liturgijske građevine, ali i ostale važne javne građevine, gube snažnu simboličku ulogu u tkivu grada. U ovome razdoblju najveći dio liturgijskih građevina nije naglasio dio urbanog prostora u kojem je izgrađen i nije postao naglaseni element slike grada.

Dobiveni rezultati svjedoče da se – za razliku od povijesnih razdoblja kad su liturgijske građevine bile žarišta urbaniteta ispred kojih se najčešće pojavljivao trg javnoga karaktera – u 20. stoljeću važnost liturgijskih građevina mijenja i bilježimo pojavu privatnoga karaktera prostora ispred liturgijskih građevina. Trgovi izrazito jakog javnoga, a izrazito slabog privatnoga karaktera koji su obilježili povijesna razdoblja, u 20. stoljeću u Zagrebu se pojavljuju u jako malom postotku, a najveći dio prilaznih prostora pred liturgijskim građevinama karakterizira privatni karakter.



SL. 5. CRKVA SV. MARKA, GRADEC
FIG. 5. ST MARK'S CHURCH, GRADEC

Prilazni prostor izrazito jakog javnoga, a izrazito slabog privatnoga karaktera:
Nema primjera među liturgijskim građevinama izgrađenima u 20. stoljeću.



SL. 6. CRKVA SV. BLAZA, PRILAZ ĐURE DEŽELICA
FIG. 6. CHURCH OF ST BLAISE, PRILAZ ĐURE DEŽELICA

Prilazni prostor jakoga javnoga, a slaboga privatnoga karaktera:

1. Bazilika Srca Isusova, Palmotičeva ulica
2. Crkva sv. Blaža, Prilaz Đure Deželica
3. Crkva Majke Božje Lurdske, Vrbaniceva ulica
4. Crkva Uzvišenja Svetoga Kriza, Siget
5. Crkva blaženog Augustina Kazotica, Volovčica
6. Crkva sv. Nikole Tavelica, Kustošija
7. Crkva Kraljice Svete Krunice, Kontakova ulica
8. Crkva Sv. Duha, Staglišće
9. Crkva sv. Leopolda Mandića, Dubrava
10. Crkva sv. Ivana Krstitelja, Ivanja Reka
11. Crkva Blažene Djevice Marije Majke Božje, Remetinec
12. Crkva sv. Mihaela Arkandela, Dubrava
13. Crkva Marije Majke Crkve, Trnovčica



SL. 7. CRKVA SV. ANTUNA, SV. DUH
FIG. 7. CHURCH OF ST ANTHONY, SV. DUH

Prilazni prostor javno/privatnoga karaktera :

1. Svetište Sv. Mati Slobode, Jarun
2. Crkva Majke Božje Sljemenske Kraljice Hrvata, Sljeme
3. Crkva sv. Antuna, Sv. Duh
4. Crkva sv. Ivana Bosca, Podsused
5. Crkva Bezgriješnog Srca Marijina, Jordanovac
6. Crkva Uzasašca Gospodnjega, Slobostina
7. Crkva Marije Andeoske, Sesvetska Sopnica



SL. 8. CRKVA SV. IVANA APOSTOLA I EVANDELISTA, UTRINE
FIG. 8. CHURCH OF ST JOHN THE APOSTLE AND EVANGELIST, UTRINE

Prilazni prostor slabog javnoga, a jakog privatnoga karaktera:

1. Crkva sv. Ivana apostola i evanđelista, Utrine
2. Crkva sv. Josipa, Tresnjevka
3. Crkva sv. Vida, Petruscevec



SL. 9. CRKVA SV. OBITELJI, DRŽICEVA ULICA
FIG. 9. CHURCH OF THE HOLY FAMILY, DRŽICEVA ST.

Prilazni prostor izrazito slabog javnoga, a izrazito jakog privatnoga karaktera:

1. Crkva Sv. Obitelji, Držiceva ulica
2. Crkva Bezgriješnog začeca Blažene Djevice Marije, Dubrava
3. Crkva sv. Jeronima, Maksimirska cesta
4. Crkva Predragocjene Krvi Isusove, Kozari bok
5. Crkva sv. Antuna Padovanskog, Sesvetska Sela
6. Crkva Krista Kralja, Mirogoj
7. Kapela Ranjenog Isusa, Ilica
8. Kapela Majke Božje Kraljice Hrvata, Remetinec
9. Crkva sv. Marka Krizevcinina, Selska cesta
10. Crkva Krista Kralja, Trnje
11. Crkva Marije Pomocnice, Knežija
12. Crkva Presvetog Trojstva, Precko
13. Crkva sv. Josipa Radnika, Gajnice
14. Crkva sv. Pavla Apostola, Retkovec
15. Crkva Isusova Uskrsnuca, Sesvetski Kraljevec
16. Crkva Rodenja Bl. Djevice Marije, Sanci-Savica
17. Crkva sv. Mateja, Dugave
18. Crkva Dobrog Pastira, Brestje
19. Crkva sv. Andela, Savski gaj
20. Crkva sv. Nikole Biskupa, Stenjevec
21. Crkva sv. Leopolda Mandića, Voltino



SL. 10. CRKVA BL. DJ. MARIJE, ŠPANSKO
FIG. 10. CHURCH OF THE BLESSED VIRGIN MARY, ŠPANSKO

Nije formiran vanjski prilazni prostor:

1. Crkva Srca Isusova i kapela sv. Antuna u sklopu Međubiskupijskog dječackog sjemeništa
2. Dom Božje providnosti i kapela Corpus Domini, Tresnjevka
3. Crkva sv. Ane, Rudes
4. Crkva Blažene Djevice Marije, Španško
5. Crkva sv. Maksimilijana Kolbea, Bijenik

TABL. III. OBILJEŽJA FORMIRANJA VANJSKOGA PRILAZNOG PROSTORA PRED LITURGIJSKIM GRADEVINAMA
TABLE III. FEATURES OF THE OUTDOOR ACCESS TO LITURGICAL BUILDINGS

LITERATURA

BIBLIOGRAPHY

1. ALAJBEG, T.; ČIČKO, M. (2000.), *Župa BD Marije Špansko*, Zagreb
2. BABIĆ, V. (1986.), *Mestrovic i arhitekti*, „Rad JAZU”, knj. 423, Razred likovnih umjetnosti, knj. XIII: 145-165, Zagreb
3. BAŠNEC, N. (1992.), *Katolička zupa sv. Mihaela u Zagrebu 1942.-1992.*, Škaler-Erent, Zagreb
4. ČORAK, Ž. (1976.), *Odlomci o genezi modernizma*, „Arhitektura”, 156-157: 55, Zagreb
5. ČORAK, Ž. (2000.), *U funkciji znaka: Drago Ibler i hrvatska arhitektura između dva rata*, Matica hrvatska, Zagreb
6. DEANOVIĆ, A. (1983.), *Mestrovicevi prostori*, „Čovjek i prostor”, 369, Zagreb
7. DEANOVIĆ, A. (1986.), *Mestrovicevi prostori*, „Rad JAZU”, knj. 423, Razred likovnih umjetnosti, knj. XIII, Zagreb
8. DOBRONIC, L. (1993.), *Novije Bogorodičine crkve na području Zagreba*, „Bogoslovna smotra”, Katolički bogoslovni fakultet, 1-2, Zagreb
9. DOMLIJAN, Ž. (1977.), *Kripta, umjetničko djelo arhitekta Plecnika*, „Majka”, Župni list zupe Majke Božje Lurdske, 2, Zagreb
10. FRANKOVIĆ, E. (1981.), *Regulatorna osnova grada Zagreba iz 1865. godine*, „Život umjetnosti”, 32, Zagreb
11. FRANKOVIĆ, E. (1983.), *Regulatorna osnova istočnih dijelova Zagreba*, „Zbornik za narodni život i običaje Južnih Slavena”, knj. 49, Zagreb
12. FRANKOVIĆ, E. (1988.a), *Lenucijeva era*, „Arhitektura”, 204-207: 81-111, Zagreb
13. FRANKOVIĆ, E. (1988.b), *Lenuci u Zagrebu. Urbanističko planiranje Zagreba od 1892.-1914.*, katalog izložbe, Muzej za umjetnost i obrt, Zagreb
14. FUČIĆ, M. (1987.), *Crkva Krista Kralja na Mirogoju u Zagrebu*, „Mirogoj – kulturno-povijesni vodič”, Krscanska sadašnjost: 96, Zagreb
15. GJILAS, M. (1987.), *Župa sv. Obitelji*, Zagreb
16. HANIČAR BULJAN, I.; JAKŠIĆ, N. (2009.), *Dovršetak nedovršenog: O izgradnji zvonika crkve sv. Antuna Padovanskog u Zagrebu*, „Kvartal”, 6 (1/2): 101-105, Zagreb
17. IBELING, H.; IVANIŠIN, K. (2009.), *Landscapes of Transition, An Optimistic Decade of Croatian Architectural Culture: 59-63*, CCA, SUN, UPI-2M Plus, Zagreb
18. IVANČEVIĆ, R. (1983.), *Blok zakladne bolnice u Zagrebu – spomenik moderne arhitekture*, „Čovjek i prostor”, 363 (6): 30-34, Zagreb
19. JAKŠIĆ, N. (2007.), *Arhitektonski opus Jurja Denzlera tridesetih godina dvadesetog stoljeća*, disertacija, Arhitektonski fakultet, Zagreb
20. JENDRIĆ, D. (2004.), *Teško oblikovanje duhovnog prostora*, „Vecernji list”, 2.10.: 56-57, Zagreb
21. JUKIĆ, T. (1997.), *Strukturalne promjene rubnih dijelova grada – prilog proučavanju urbanističkog razvoja Zagreba*, disertacija, Arhitektonski fakultet, Zagreb
22. JURACIĆ, D. (1987.), *Tri zaboravljene zgrade*, „Arhitektura”, 200-203: 30-31, Zagreb
23. JURIC, Z. (1987.), *Kronološki prikaz gradnje crkve sv. Blaža u Zagrebu u vremenskom razdoblju od 1889. do 1940. godine*, magistarski rad, Arhitektonski fakultet, Zagreb
24. JURIC, Z. (1992.), *Nova hrvatska sakralna arhitektura*, „Kontura”, 6, Zagreb
25. JURIC, Z. (1993.), *Krsnjavi – Vancas: planiranje gradnje Crkve sv. Blaža u Zagrebu*, „Radovi Instituta za povijest umjetnosti”, 17 (2), Zagreb
26. JURIC, Z. (1997.), *Crkva sv. Blaža u Zagrebu 1908.-1914.*, „Život umjetnosti”, 59, Zagreb
27. JURIC, Z. (2001.), *Savršenstvo zidanja opekom*, „Vijenac”, 188 (17.5.), Zagreb
28. KARAC, Z.; ŽUNIC, A. (2013.), *Antologijski arhitektonski vodič Zagreba: 100 izabranih zgrada*, Arhitektonski fakultet Sveučilišta u Zagrebu; UPI-2m Plus, Zagreb
29. KNEŽEVIĆ, S. (1996.), *Zagrebacka Zelena potkova*, Školska knjiga, Zagreb
30. KNEŽEVIĆ, S. (2003.), *Zagrebu u središtu*, Barbat, Zagreb
31. KOLACIO, Z. (1978.), *Bolléova arhitektura u prostoru Zagreba*, „Život umjetnosti”, 26-27: 22, Zagreb
32. KREČIĆ, P. (1992.), *Plecnik*, Jaca Book, Milano
33. KRIZIĆ ROBAN, S. (1993.), *Tomislav Premrl: Ljudska slika crkve*, „Kontura”, 3, Zagreb
34. KOSIĆ, K. (1974.), *Mirogoj između jučer i sutra*, „Mirogoj-Zagreb 1873.-1973.”, Graficki zavod Hrvatske, Zagreb
35. LASLO, A. (1984.), *Natjecaj za generalnu Regulatornu osnovu grada Zagreba, 1930/31*, „Čovjek i prostor”, 370, Zagreb
36. LASLO, A. (1995.), *Arhitektura modernog gradanskog Zagreba*, „Život umjetnosti”, 56-57: 58-71, Zagreb
37. MALEKOVIĆ, V. (1974.), *Mirogoj galerija umjetnina*, „Mirogoj-Zagreb 1873.-1973.”, Graficki zavod Hrvatske, Zagreb
38. MALEKOVIĆ, V. (2000.), *Jose Plecnik: projekti i realizacije u Hrvatskoj 1909.-1956.*, katalog izložbe (6.-30.6.2000.), Muzej za umjetnost i obrt, Zagreb
39. MAROVIĆ, I. (1994.), *Traganje za duhovnim*, „Čovjek i prostor”, 3-4: 16-15, Zagreb
40. MAROVIĆ, I. (2003.), *Antologija zagrebacke arhitekture*, Art studio Azinović, Zagreb
41. MARUŠEVSKI, O. (1991.), *Bazilika Srca Isusova u Zagrebu*, „Obnovljeni život”, 46, Zagreb
42. MATIĆ, I. (1998.), *Sjemenište na Šalati i Družba Isusova*, „Obnovljeni život”, 53, Filozofsko teološki institut Družbe Isusove, Zagreb
43. MIKIĆ, V. (2002.), *Arhitekt Antun Ulrich – klasičnost moderne*, Naklada Jurčić, Zagreb
44. MRDULJAŠ, M.; MIMICA, V.; RUSAN, A. (2009.), *Suvremena hrvatska arhitektura – Testiranje stvarnosti*, Arhitektst, Zagreb

IZVORI
SOURCES

45. PAVIČIĆ, N. (1996.), *Salezijanci u Zagrebu: Omladinski dom salezijanaca na Knežiji*, Salezijanski bogoslovni dom, Zagreb
46. PERSE, F. (1962.), *Meštrović vječna luč Hrvatske*, „Hrvatska revija”, 12 (4), Zagreb
47. PIPLOVIĆ, S. (1983.), *Arhitektura Ivana Meštrovića*, „Mogućnosti”, 30, Split
48. PRELOVSEK, D. (1992.), *Josef Plečnik: 1872-1957: Architectura perennis*, Bec
49. PREMERL, T. (1967.), *Projekti i realizacije arhitekta Jurja Denzlera*, „Arhitektura”, XXI, Zagreb
50. PREMERL, T. (1977.), *Od klasičnog reda do vlastite moderne*, „Kaj”, 3-5: 73-84, Zagreb
51. PREMERL, T. (1979.), *Juraj Neidhardt*, „Čovjek i prostor”, 1, Zagreb
52. PREMERL, T. (1981.), *Djelo klasične i suvremene harmonije oblika*, „Čovjek i prostor”, 343: 10-11, Zagreb
53. PREMERL, T. (1984.), *Četiri vrijedna djela moderne arhitekture na Medvednici*, „Kaj”, 6: 93-100, Zagreb
54. PREMERL, T. (1987.), *Novi sakralni prostor – problemi arhitekture*, „Čovjek i prostor”, 415, Zagreb
55. PREMERL, T. (1990.), *Hrvatska moderna arhitektura između dva rata. Nova tradicija*, Nakladni zavod Matice hrvatske, Zagreb
56. PREMERL, T. (1994.), *Crkveno graditeljstvo dva desetog stoljeća*, u „Sveti trag: devetsto godina umjetnosti Zagrebacke nadbiskupije: 1094.-1994.”; MGC – Muzej Mimara, 10.9.-31.12., Zagreb
57. PREMERL, T. (1996.), *Novija crkvena arhitektura u Zagrebu*, katalog izložbe, Galerija Modulor, Zagreb
58. PREMERL, T. (1998.), *Kovacicjeva moderna i njen odjek u hrvatskoj arhitekturi*, „Radovi Instituta za povijest umjetnosti”, 22: 151-163, Zagreb
59. PREMERL, T.; GREGL, M. (2001.), *Nemoc devedesetih godina*, Zagreb
60. PREMERL, T. (2003.), *Zagreb – grad moderne arhitekture*, Durieux, Zagreb
61. PREMERL, T. (2008.), *Moderna kao izričaj i oblikovatelj sakralnog. Franjevci konventualci baštinici modernih umjetnosti*, zbornik znanstvenog skupa „Posljednjih stotinu godina (1907.-2007.)”, održanog u Zagrebu 29.-30. 9.2008.: 170-201, Zagreb
62. PREMERL, T. (2010.), *Sakralna arhitektura dva desetog stoljeća u Hrvatskoj*, zbornik znanstvenog skupa „Hrvatska arhitektura u XX. stoljeću”, Matica hrvatska, 8.-10. XI. 2007., Zagreb
63. PREMERL, T. (2015.), *Hrvatska moderna arhitektura između dva rata. Nova tradicija*, EPH Media d.o.o., Zagreb
64. RADOVIĆ MAHEČIĆ, D.; LASLO, A. (1997.), *Viktor Kovacic – promotor hrvatske moderne arhitekture*, „Radovi Instituta za povijest umjetnosti”, 21: 142-165, Zagreb
65. RADOVIĆ MAHEČIĆ, D. (2007.), *Moderna arhitektura u Hrvatskoj 1930-ih*, Školska knjiga, Institut za povijest umjetnosti, Zagreb
66. RAZUM, S. (2004.), *Nadbiskupsko dječacko sjemenište i Nadbiskupska klasična gimnazija u prvih 30 godina djelovanja (1920.-1950.)*, „Tkalčić”, 8: 329-345, Zagreb
67. SEKULIĆ-GVOZDANOVIĆ, S. (1978.), *Tri istaknuta djela iz opusa arhitekta Jurja Denzlera*, „Rad JAZU”, knj. 381, Zagreb
68. SEKULIĆ-GVOZDANOVIĆ, S. (2000.), *Arhitekt Juraj Denzler*, Braca hrvatskog zmaja, Zagreb
69. SOKOL GOJNIK, Z. (2009.), *Liturgijska arhitektura u urbanističkom planu Zagreba iz 1938. godine*, „Prostor”, 17 (1 / 37/): 146-157, Zagreb
70. SOKOL GOJNIK, Z.; OBAD ŠCITAROCI, M. (2012.), *Tema titulara u liturgijskoj arhitekturi Zagreba u 20. stoljeću*, „Peristil”, 55: 121-128, Zagreb
71. SOKOL GOJNIK, Z. (2016.), *Sakralna arhitektura akademika Borisa Magasa*, zbornik znanstvenog skupa o arhitektu Borisu Magasu: 57-62, Udruga za zaštitu i razvoj kulturne i prirodne baštine Karlovca, Karlovac-Zagreb-Rijeka
72. SOKOL GOJNIK, Z.; GOJNIK, I.; OBAD ŠCITAROCI, M. (2012.), *Nacela moderne utkana u sakralni prostor arhitekta Tomislava Premerla*, „Prostor”, 20 (1 / 43/): 74-87, Zagreb
73. ŠPOLJARIĆ, S.; NUJIĆ, V. (2005.), *Crkva i samostan hercegovačkih franjevaca u Zagrebu*, Zagreb
74. ŠTULHOFER, A. (1991.), *Sportski objekti arhitekta Franje Bahovca*, magistarski rad, Arhitektonski fakultet, Zagreb
75. UCHYTIĆ, A.; BARIŠIĆ MARENIĆ, Z.; ŠTULHOFER, A. (2004.), *Jože Plečnik – impulsi i ograničenja crkve Majke Božje Lurdske u Zagrebu*, „AR”, 1, Ljubljana
76. UCHYTIĆ, A.; BARIŠIĆ MARENIĆ, Z.; ŠTULHOFER, A. (2007.), *Arhitekt Zvonimir Pozgaj*, Acta Arhitectonica – Atlas arhitekture, Arhitektonski fakultet, Zagreb
77. USKOKOVIĆ, J. (1980.), *Monumentalizam kao struja hrvatske moderne*, „Život umjetnosti”, 29/30: 198-215, Zagreb
78. VERES, S. (1974.), *Mirogoj pocaliste znamenitih ljudi*, „Mirogoj-Zagreb 1873.-1973.”, Graficki zavod Hrvatske, Zagreb
79. VUČETIĆ, R. (1996.), *Nova sakralna arhitektura*, „Čovjek i prostor”, XLIII (3-5): 62, Zagreb
80. VUKIĆ, F. (1995.), *Crkva sv. Pavla apostola u Retkovcu u Zagrebu*, „Život umjetnosti”, XXX (56-57): 118-119, Zagreb
81. ZAGORAC, I. (2008.), *Projekt Marijana Haberlea za provincijalata franjevaca konventualaca uz naselje Eugena Kvaternika u Sisku 1943. g.*, „Prostor”, 16 (2 / 36/): 210-223, Zagreb
82. ZORKO, T. (2001.), *Osnutak župe sv. Nikole Tavelica u Kustošiji*, „Casopis za suvremenu povijest”, Hrvatski institut za povijest, Zagreb
83. *** (1993.), *Raumgedanken, Acht Architekten aus Zagreb – Kroatien*, katalog izložbe, 15-16, Bec
84. *** (2007.), *Continuity of the avant-garde. Fragments of Croatian Architecture from Modernism to 2007*, Oris: 76-77, Zagreb
85. *** (2009.), *Zagrebacki salon arhitekture 2009.*, katalog izložbe, Zagreb

DOKUMENTACIJSKI IZVORI

DOCUMENT SOURCES

1. Državni arhiv u Zagrebu, Opatička 29, Zagreb [DAZG]
2. Muzej grada Zagreba, Opatička 20, Zagreb [MGZ]
3. Arhiv Gradskog zavoda za prostorno uređenje, Ulica Republike Austrije 18, Zagreb [AGZPU]

IZVORI ILUSTRACIJA

ILLUSTRATION SOURCES

- SL. 1. Z. Sokol Gojnik
- SL. 2-10. Z. Sokol Gojnik na podlozi Hrvatske osnovne karte

SAŽETAK

SUMMARY

URBAN FEATURES OF THE 20TH CENTURY LITURGICAL BUILDINGS IN ZAGREB

This article examines the urban features of the 20th century liturgical buildings in Zagreb. Based on some previously established criteria, it brings forward the results of a field research and the analysis of the existing liturgical buildings in terms of their condition and their position on the Croatian base map.

Two criteria were laid down for the analysis of the urban features of the 20th century liturgical buildings in Zagreb. The first one refers to the urban accent in the urban fabric, i.e. a macro-urban aspect which helps to assess the role of the liturgical buildings in building up the image of the city and in highlighting a part of the urban fabric. The second criterion is based on the characteristics of the outdoor spaces in front of the liturgical buildings, i.e. a micro-urban aspect by means of which it is possible to analyze the formation of the public spaces in front of the liturgical buildings.

The classification of the liturgical buildings is based on the first criterion. A thorough analysis of all liturgical buildings in Zagreb shows that their contribution to the image of the city and to the articulation of a particular part of urban fabric results from three fundamental components: their position in relation to the main streets, their position on topographically prominent sites, and their position within an impressive part of urban fabric.

The liturgical buildings have been analyzed here according to the first criterion. Within this classification further analysis was carried out according to the second criterion which defines the character of the outdoor space in front of the liturgical buildings. The results of the analysis based on the previously established criteria reveals the urban features of the 20th century liturgical buildings in Zagreb.

The results of this research confirm that, according to the first criterion, around one-third (34%) of the liturgical buildings built in Zagreb in the 20th century were built on the sites which gave prominence

to a particular urban area and thus made a valuable contribution to the image of the city.

The majority of these liturgical buildings are situated along the main streets (22%) while some are located on topographically prominent sites (8%) or form an integral part of the urban structures which themselves create the image of the city (4%). By contrast, the results point out the fact that the majority of liturgical buildings built in the 20th century (66%) did not give prominence to the urban area where they were built and thus failed to become a key element in building up the image of the city.

Further analysis based on the second criterion indicates that only 42% of liturgical buildings feature an outdoor access of public character which may be subdivided into two types: strong public but poor private character which characterizes 27% of outdoor accesses, and public/private character typical of 15% of public outdoor accesses to liturgical buildings.

There is no liturgical building of the 20th century with an access of strong public character as in the case of the access to St Mark's church or the Cathedral in the historic parts of the city. Those liturgical buildings with a dominant public character of the outdoor access were mainly built in the first half of the century when urban plans were typically based on a symbolic concept.

By contrast, in the 20th century in Zagreb an outdoor access that is distinctly private has been formed in front of 48% liturgical buildings. The private character of such spaces is manifested as two types: 6% of liturgical buildings feature an outdoor access with a poor public but strong private character while 42% have an outdoor access of a very poor public but exceptionally strong private character.

Liturgical buildings with a distinctly private character of their outdoor access were mainly built in the second half of the 20th century when urban plans

were characterized by a functional or fragmentary urban-planning concept. 10% of liturgical buildings had no outdoor access.

The results of this research confirm that the role of the liturgical buildings in the creation of the image of the city has considerably changed. This is the result of a changed perception of a city in the context of Croatian and 20th century European urbanism as exemplified here by the liturgical buildings of Zagreb. Liturgical buildings built in the early 20th century most commonly gave special prominence to a part of the urban fabric where they were built due to the fact that at the time the city was structured according to hierarchical symbolic significance and in line with the historical formation of the city. However, towards the end of the 20th century, some changes occurred in the perception of a city from an urban-planning perspective: the city started to be seen from a functional and fragmentary perspective. A comprehensive concept of a city vanished in order to be replaced by a functionalist approach. Liturgical buildings as well as other public buildings ceased to play a symbolic role in the fabric of a city. Therefore the majority of liturgical buildings of the period did not bring the urban area where they were built into prominence and thus failed to become a key component in building up the image of the city.

Unlike the previous historical periods when liturgical buildings used to be the focus of urban design, most commonly with a square of public character in front of them, the results of this research give evidence of a changing role and significance of the 20th century liturgical buildings now featuring an outdoor space of private character. The squares of exceptionally strong public but poor private character typical of the previous historical periods, are absent throughout the 20th century in Zagreb. Urban outdoor spaces are now mostly characterized by private character.

ZORANA SOKOL GOJNIK

IGOR GOJNIK

MLADEN OBAD ŠĆITAROCI

BIOGRAFIJE

BIOGRAPHIES

Dr.sc. **ZORANA SOKOL GOJNIK**, viša asistentica – znanstvena novakinja na Arhitektonskom fakultetu. Područje njenog interesa je sakralna liturgijska arhitektura kojom se bavi u znanstvenoi-strazivackom i strucnom projektantskom radu.

Mr.sc. **IGOR GOJNIK** samostalni je arhitekt, voditelj arhitektonskog ureda „Siloueta” u Zagrebu. Autor je cijeloga niza arhitektonskih realizacija, projekata i studija te dobitnik brojnih nagrada na arhitektonskim natjecajima. Sudjeluje u znanstvenoi-strazivackom projektu *Heritage Urbanism* Hrvatske zaklade za znanost, u sklopu kojeg izrađuje doktorsku disertaciju. [www.siloueta.com]

MLADEN OBAD ŠĆITAROCI, akademik, dr.sc., redoviti je profesor na Arhitektonskom fakultetu u Zagrebu. Voditelj je znanstvenoi-strazivackog projekta *Urbanizam naslijeda* te autor brojnih znanstvenih i strucnih radova iz područja urbanizma, prostornog planiranja i pejsazne arhitekture. [www.scitaroci.hr]

ZORANA SOKOL GOJNIK, Ph.D., senior assistant – junior researcher at the Faculty of Architecture. Her research and practical work in architectural design is mostly focused on religious liturgical architecture.

IGOR GOJNIK, Mr.Sc., licensed architect, head of the Zagreb-based architectural practice “Siloueta”. He is the author of numerous architectural projects and studies as well as the recipient of several awards at architectural competitions. He is currently working on his Ph.D. thesis within the scientific research project *Heritage Urbanism* supported by the Croatian Science Foundation. [www.siloueta.com]

MLADEN OBAD ŠĆITAROCI, F.C.A., Ph.D., full professor at the Faculty of Architecture, University of Zagreb. He is head of the research project *Heritage Urbanism* and author of numerous scientific and professional works in urban and physical planning and landscape architecture. [www.scitaroci.hr]

